

بررسی میزان انطباق چکیده مقالات فصلنامه گنجینه اسناد با استاندارد چکیده‌نویسی ایزو ۲۱۴

◆ سمیه فرقدان^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۷/۱۱/۱۱

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۲/۲۵

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی میزان رعایت معیارهای استاندارد ایزو ۲۱۴، در چکیده‌مقاله‌های فصلنامه گنجینه اسناد است. روش تحقیق، پیمایشی - توصیفی و جامعه مورد مطالعه، ۵۴ مقاله تألیفی دارای چکیده از میان ۲۱۰ مقاله در ۴۰ شماره ده سال اخیر فصلنامه گنجینه اسناد است. یافته‌ها، بیانگر این است که ۴۴/۴۵ درصد از مقالات، دارای چکیده راهنما و ۳۳/۳۳ درصد، دارای چکیده تلفیقی می‌باشند و تنها ۲۲/۲۲ دارای چکیده تمام‌نما هستند. همچنین، میزان رعایت استانداردهای چکیده‌نویسی ایزو ۲۱۴، در چکیده‌های تمام‌نما بیش‌تر از چکیده‌های راهنماست. بررسی، نشان می‌دهد که میزان انطباق چکیده‌مقالات مطالعات آرشیوی با استاندارد ایزو ۲۱۴، ۸۳/۳ درصد است؛ در حالی که انطباق چکیده‌مقالات تحقیقات تاریخی با این استاندارد، ۶۴/۳ درصد می‌باشد. میزان رعایت استاندارد ایزو ۲۱۴ در کل مقالات مورد مطالعه نشریه، ۶۸/۵۱ درصد است. تأکید بر ضروری بودن چکیده در مقالات منتشره و رعایت بیش‌تر استاندارد ایزو ۲۱۴ به منظور افزایش میزان انطباق، توصیه می‌شود.

کلید واژه‌ها:

پژوهش‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی / استاندارد ایزو ۲۱۴ / مقاله‌ها / چکیده‌ها / نشریه گنجینه اسناد / چکیده‌نویسی

***

مقدمه

افزایش کمیت اطلاعات و رشد سریع منابع پژوهشی، علمی و آموزشی، شناخت دقیق و سریع خوانندگان و کاربران را از محتوای اصلی هر مدرک، با مشکلات فراوان مواجه می‌سازد. چنانچه مدرک با عنوانی گویا و چکیده‌ای مناسب آغاز شده باشد، شناسائی آن و تصمیم‌گیری درباره استفاده یا استفاده نکردن از آن، برای کاربران ساده‌تر خواهد بود.

طبق تعریف واژه‌نامه انجمن کتابداران امریکا، چکیده، خلاصه کوتاهی از کتاب، جزوه یا مقاله، همراه با نکات اصلی آن است. چکیده، نکات عمده متن اصلی را چنان ارائه می‌کند که خواننده می‌تواند برای مراجعه یا عدم مراجعه به اصل مقاله تصمیم بگیرد. چکیده، معمولاً حاوی مطالبی است که نویسنده مقاله بر آن‌ها تأکید ورزیده است. اصول بدیهی در چکیده ظاهر نمی‌شود؛ بلکه یافته‌ها، استنباط‌ها، توصیه‌ها و یافته‌های مهم تجربی - که استنباط‌های مقاله بر پایه آن‌ها استوار بوده، و آنچه مربوط به روش گردآوری داده‌هاست - در آن منعکس می‌گردد.^۱ بنابراین، چکیده، حلقه‌ای ارتباطی میان نویسندگان مدرک و کاربران و خوانندگان آن است که امکان دسترسی سریع و آسان را به دانش مورد نیاز، فراهم می‌سازد.

برخی تعاریف

چکیده‌نویسی: چکیده‌نویسی، فرایند پردازش چکیده است و دربرگیرنده مراحل تهیه خلاصه‌ای گزیده و کوتاه از متن (کتاب، مقاله، جزوه، گزارش، فیلم و سی‌دی) است که شامل نکات اساسی آن باشد.^۲

استاندارد چکیده‌نویسی ایزو ۲۱۴: این استاندارد را، سازمان بین‌المللی استاندارد (ایزو)، برای تهیه چکیده از انواع منابع اطلاعاتی (از جمله مقالات مجلات علمی)، در سال ۱۹۷۶م. منتشر کرده است. این استاندارد، دربرگیرنده محتوای چکیده شامل

بیان هدف یا اهداف، ارائه روش پژوهش، بیان یافته‌ها و ارائه نتایج فرعی و اصلی، و نحوه ارائه و سبک چکیده شامل آوردن چکیده در صفحه اول در میان اطلاعات عنوان و نویسنده با متن، حفظ اطلاعات اصلی مقاله در چکیده، کم‌تر از ۲۵۰ کلمه بودن چکیده، شروع چکیده با جمله‌ای مبین موضوع اصلی مقاله، ذکر ضمائم چکیده در قالب سوم شخص، پرهیز از کاربرد اختصارات، وجود کلیدواژه و استفاده از افعال غیرمجهول در چکیده است.^۳

در این پژوهش، منظور از مقالات تحقیقات تاریخی، مقالاتی است که به بررسی موضوعات تاریخی می‌پردازد و مستند به اسناد تاریخی، از جمله اسناد موجود در معاونت اسناد ملی ایران است، و منظور از مقالات آرشیوی، مقالات تألیفی در حوزه آرشیو و عملیات آرشیوی است.

انواع چکیده

چکیده‌ها، از طریق تسهیل در شناسائی مدارک چاپی و ایجاد امکان دستیابی به مدارک ذخیره شده در نظام‌های بازیابی رایانه‌ای امروزی - نظام‌هایی که در آن‌ها متن چکیده‌ها در قالبی جستجوپذیر ذخیره می‌شود - نقش بسیار مهمی ایفا می‌کنند.^۴

از نظر نشاط، چکیده‌ها را می‌توان از دیدگاه‌های مختلفی مثل لحن، طول چکیده و تهیه‌کننده، تقسیم کرد. از لحاظ لحن، چکیده‌ها به سه دسته تقسیم می‌شوند:

الف- چکیده راهنما؛^۵

ب- چکیده تمام‌نما (آگاهگر)؛^۶

ج- چکیده تلفیقی.^۷

چکیده راهنما، صرفاً آنچه را که سند درباره آن است، توصیف می‌کند؛ درحالی‌که تمام‌نما، خلاصه‌ای از محتوای سند است که از جمله نتایج آن را منعکس می‌سازد. چکیده راهنما، ممکن است حاوی

اطلاعاتی درباره هدف، دامنه، یا روش‌شناسی باشد، اما دربرگیرنده نتایج یا پیشنهادها نیست. در حالی که چکیده تمام‌نما، در عین آن‌که حاوی اطلاعاتی مرتبط با هدف، دامنه، و روش‌هاست، شامل نتایج یا پیشنهادها نیز می‌شود. چکیده تمام‌نمای خوب، جانشینی مناسب برای متن اصلی است. چکیده تلفیقی، به گونه‌ای تهیه می‌شود که بخشی به صورت تمام‌نما و بخشی به صورت راهنماست. ممکن است سیاست‌گذاری بر تهیه چکیده تمام‌نما برای مدارک باشد؛ اما ماهیت برخی بخش‌های متن همانند جداول و نمودارها، به گونه‌ای است که امکان چکیده کردنشان وجود ندارد. بنابراین، بخشی را که به متن می‌پردازد، به صورت تمام‌نما و بخشی را که به این گونه موارد اشاره می‌کند، به صورت راهنما تهیه می‌کنند.^۸

چکیده، جهت تلخیص مطالب و محتوای مدارک، جایگزینی یا گزیده‌خوانی متن اصلی و صرفه‌جویی در وقت خواننده، تهیه می‌شود. در واقع، چکیده، معرف محتوای متن در مقیاسی بسیار کوچک‌تر از متن اصلی است.

بیان مسئله

مقالات مجلات علمی و تخصصی تداوم‌دهنده آموزش، منبع اشاعه جدیدترین یافته‌ها و نتایج تحقیقی و سرچشمه اخبار روزآمد علمی و حرفه‌ای در آن حوزه تخصصی است و در کنار دیگر منابع اطلاعاتی، در رفع نیازهای اطلاعاتی کمک می‌کند.^۹ مطالعه همه مطالب علمی منتشر شده در هر حوزه موضوعی خاص، به جهت کمبود وقت و توان، برای هیچکس ممکن نخواهد بود. از سوی دیگر، همه منابع علمی منتشر شده، با علایق کاربران و نیاز اطلاعاتی آن‌ها سازگار نیست. به همین سبب، استفاده از چکیده و مطالعه آن، علاوه بر این‌که می‌تواند کاربران را در دستیابی به اطلاعات مورد

نیاز و مورد علاقه راهنمایی کند، در وقت و توان آن‌ها نیز صرفه‌جویی می‌کند.

تعیین میزان انطباق چکیده‌ها با استانداردهای بین‌المللی، یکی از راه‌های اساسی بهینه‌سازی اطلاعات آن‌ها و ایجاد زمینه همسوئی و هماهنگی با روندهای جهانی به شمار می‌آید، و با توجه به نقش چکیده در افزایش سرعت و دقت بازیابی اطلاعات مرتبط با نیازهای اطلاعاتی، تعیین میزان انطباق، محکی برای برآورد فاصله با این استانداردها و به تبع آن، ایجاد هماهنگی در چکیده‌هاست.^{۱۰}

پیشینه پژوهش

در زمینه میزان انطباق چکیده‌مقالات مربوط به تحقیقات تاریخی و مطالعات آرشیوی، پژوهشی دانشگاهی صورت نگرفته است. با این حال، به مرتبط‌ترین پژوهش‌ها به موضوع مزبور در ایران و خارج از کشور اشاره می‌شود.

پیتکین، برانگان و بورمیستر، با تأکید بر لزوم صحت اطلاعات چکیده‌ها و انطباق آن‌ها با اصل مقالات همراه، چکیده‌های مقالات تحقیقی را در شش عنوان مجله پزشکی، از نظر میزان انطباقشان با اصل مقالات بررسی کردند. با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، ۲۴ چکیده و مقاله همراه آن‌ها را در ۵ مجله پزشکی عمومی طی یک سال و نیز کل ۲۴ چکیده و مقاله همراه آن‌ها را در مجله انجمن پزشکی کانادا به مدت ۱۵ ماه، انتخاب کردند. آنان، چکیده‌هایی را که حاوی اطلاعات ناهمخوان با اصل مقاله و یا ناموجود در آن بود، ناهمخوان و نامنتظر تلقی کردند و به این نتیجه رسیدند که با توجه به اختلاف معنادار ($p < 0.001$) در چکیده‌های مجلات بررسی شده و تغییر نسبی موارد غیرمنتظره (۱۸ درصد - ۶۸ درصد)، ناهمخوانی چکیده‌ها با اصل مقالات در مجلات عمومی، امری معمول و شایع است.^{۱۱}

«تنوپیر و جاسکو»، درباره معیار سنجش خوانائی چکیده‌ها، برپایه معیار پیروی از سبک محتوای متن مطالعه کردند. جامعه پژوهش آن‌ها، سه لوح فشرده نمایه‌های نشریات معتبر بود که حاوی چکیده بود. آن‌ها، متون جامعه پژوهش را با توجه و تأکید بر مسائل زبانی و دستور زبان، بررسی و تحلیل کردند و به این نتیجه رسیدند که افعال مجهول، حروف اضافه، جملات متعدد در هر بند، کلمات متعدد در هر جمله و کلمات پر هجا، خوانائی چکیده را به نحو چشمگیری کاهش می‌دهد.^{۱۲}

حفیظی اردکانی (۱۳۷۸)، در تحقیق خود با هدف تعیین میزان رعایت استاندارد ایزو در تهیه چکیده پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه تهران در فاصله سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۶، استانداردهای چکیده‌نویسی را پس از ترجمه و تعیین موارد لازم، سیاه‌بندی کرد و داده‌های حاصل از ۱۰۰ عنوان پایان‌نامه از هر دانشگاه با انتخاب تصادفی و به تفکیک سال، دانشگاه و دانشکده، جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل کرد. وی، در نهایت دریافت که در نمونه تحقیق، ۵۸/۶٪ استانداردها رعایت شده است و از لحاظ میزان رعایت استانداردها، اختلاف معناداری میان دو دانشگاه وجود ندارد.^{۱۳}

دیانی و شیردل، در پژوهشی با عنوان «بررسی و مقایسه چکیده‌مقاله‌های مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با استاندارد ایزو ۲۱۴»، به بررسی ۲۷۰ چکیده مقاله پرداختند و دریافتند، چکیده‌های حوزه علوم انسانی بیش‌تر از نوع چکیده راهنماست و در حوزه علوم انسانی، چکیده‌های راهنما بیش‌تر از چکیده‌های تمام‌نما با استاندارد ایزو ۲۱۴ مطابقت دارند. همچنین، یافته‌ها نشان داد که میانگین درصد همخوانی چکیده‌های راهنما با عناصر استخراج شده از استاندارد ایزو ۲۱۴، ۸۳/۱۴ و میانگین درصد همخوانی چکیده‌های تمام‌نما با عناصر مذکور،

۷۸/۷۰ است.^{۱۴}

مختاری، در پژوهش خود با عنوان «انطباق چکیده‌مقاله‌های مجلات دانشگاه‌های علوم پزشکی با دستورالعمل گروه ونکوور و استاندارد ایزو ۲۱۴»، مقوله‌های مختلف مربوط به تهیه چکیده و کلیدواژه ۳۷۳ مقاله پژوهشی را بررسی کرد. یافته‌ها، نشان داد که میزان انطباق چکیده‌های مزبور با استاندارد ایزو ۸۳/۹ درصد و با دستورالعمل‌های گروه ونکوور ۸۲/۳ درصد است و به این نتیجه رسید که میزان انطباق، در حد خوبی است.^{۱۵}

اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر، تعیین میزان رعایت استاندارد چکیده‌نویسی ایزو ۲۱۴ در مقالات تحقیقات تاریخی و مقالات مطالعات آرشیوی فصلنامه گنجینه اسناد است که با توجه به نوع چکیده راهنما، تمام‌نما و تلفیقی در این مقالات، میزان انطباق به طور مجزا مشخص می‌شود.

روش پژوهش و جامعه آماری

پژوهش حاضر، پژوهشی پیمایشی از نوع توصیفی است و جامعه آماری این پژوهش، ۵۴ مقاله تألیفی دارای چکیده از مجموع ۲۱۰ مقاله فصلنامه گنجینه اسناد در ۱۰ سال اخیر است که ۴۰ شماره از نشریه را تشکیل می‌دهد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

باتوجه به سؤال‌های پژوهش و اهداف آن، بررسی تحلیل یافته‌ها با استفاده از آمار توصیفی انجام شده است.

هدف فصلنامه گنجینه اسناد، انتشار مقالات مرتبط با تحقیقات تاریخی و مطالعات آرشیوی است. از مجموع ۲۱۰ مقاله تألیفی منتشر شده در

جدول ۳. فراوانی و درصد فراوانی انواع چکیده‌ها به

تفکیک نوع مقالات

نوع چکیده	فراوانی		درصد		مجموع
	تحقیقات تاریخی	مطالعات آرشیوی	تحقیقات تاریخی	مطالعات آرشیوی	
چکیده مقالات	۱۹	۵	۳۵/۱۸	۹/۲۷	۴۴/۴۵
چکیده تمام‌نما	۹	۳	۱۶/۶۷	۵/۵۵	۲۲/۲۲
چکیده تلفیقی	۱۴	۴	۲۵/۹۲	۷/۴۱	۳۳/۳۳
مجموع	۴۲	۱۲	۷۷/۷۷	۲۲/۲۳	۱۰۰

چکیده‌ها، با توجه به معیارهای محتوا و سبک در استاندارد ۲۱۴ ایزو (۱۹۷۶) بررسی شد. نتایج، نشان می‌دهد که ۸۳/۳۳ درصد از مقالات مطالعات آرشیوی، با استاندارد ایزو ۲۱۴ انطباق دارد و این، در حالی است که میزان انطباق چکیده‌مقالات تحقیقات تاریخی با این استاندارد ۶۳/۴ درصد می‌باشد.

جدول ۴. میزان انطباق چکیده مقالات تحقیقات تاریخی و مطالعات آرشیوی با استاندارد ایزو ۲۱۴

نوع مقالات	تعداد کل مقالات	تعداد مقالات منطبق	درصد انطباق
تحقیقات تاریخی	۴۲	۲۷	۶۴/۳
مطالعات آرشیوی	۱۲	۱۰	۸۳/۳
مجموع	۵۴	۳۷	۶۸/۵۱

بررسی چکیده‌مقالات، نشان داد که طول چکیده‌مقاله‌ها بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ کلمه است و شروع چکیده، با جملاتی حاوی موضوع اصلی مقاله نگاشته شده است. از نظر کاربرد ضمائر سوم شخص، میزان انطباق با استاندارد ایزو ۲۱۴، صد در صد می‌باشد. نبود توصیف‌گرهای موضوعی در انتهای چکیده‌ها و همچنین بیان یافته‌ها و نتایج اصلی مقاله‌ها در چکیده‌های راهنما، از موارد عدم انطباق چکیده‌ها با استاندارد ایزو ۲۱۴ است و این، در حالی است که در چکیده‌های تلفیقی و چکیده‌های تمام‌نما،

نشریه موجود، تعداد ۱۷۹ مقاله مربوط به تحقیقات تاریخی و تعداد ۳۱ مقاله مربوط به مطالعات آرشیوی است. شایان گفتن است که مقالات آرشیوی، از شماره ۵۸ به بعد در فصلنامه گنجینه اسناد منتشر شده است.

جدول ۱. فراوانی و درصد فراوانی میزان مقالات تحقیقات تاریخی در مقایسه با مطالعات آرشیوی

تعداد مقالات	فراوانی		درصد	
	تحقیقات تاریخی	مطالعات آرشیوی	تحقیقات تاریخی	مطالعات آرشیوی
۲۱۰	۱۷۹	۳۱	۸۵/۲۳	۱۴/۷۷

بررسی‌ها، نشان داد که از مجموع ۲۱۰ مقاله مزبور، تعداد ۵۴ مقاله دارای چکیده است و از این تعداد، ۷۷/۸۸ درصد به تحقیقات تاریخی و ۲۲/۲۲ درصد به مطالعات آرشیوی اختصاص دارد.

جدول ۲. درصد مقالات دارای چکیده آرشیوی در مقایسه با مقالات تاریخی

نوع مقالات	فراوانی	درصد فراوانی
تحقیقات تاریخی	۴۲	۷۷/۸۸
مطالعات آرشیوی	۱۲	۲۲/۲۲
مجموع	۵۴	۱۰۰

بنابراین نوع چکیده‌ها، چکیده راهنما، چکیده تمام‌نما و چکیده تلفیقی برای هر یک از دو گروه مقالات تحقیقات تاریخی و آرشیوی به طور مجزا مشخص شد. بررسی‌ها، نشان می‌دهد که در مجموع تعداد ۴۴/۴۵ درصد مقالات دارای چکیده راهنما، تعداد ۲۲/۲۲ درصد مقالات دارای چکیده تمام‌نما و ۳۳/۳۳ درصد مقالات دارای چکیده تلفیقی است. این امر، به خوبی نشان می‌دهد که در رشته‌های علوم انسانی، میزان استفاده از چکیده راهنما بیش‌تر است (بنگرید به جدول شماره ۳).

استاندارد ایزو بیش تر رعایت شده است.

به طور کلی میزان رعایت استاندارد چکیده نویسی ایزو ۲۱۴ در مقالات نشریه گنجینه اسناد، ۷۰/۳۷ درصد است.

نتیجه گیری

فصلنامه گنجینه اسناد، فصلنامه تحقیقات تاریخی و مطالعات آرشیوی است و به همت سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران منتشر می شود. بدین جهت، از مسئولان این نشریه انتظار بیشتری در رعایت استانداردها، جهت پذیرش مقالات وجود دارد. با این وجود، استفاده از متخصصان چکیده نویسی در ویرایش چکیده های دریافتی از نویسندگان مقالات، می تواند میزان انطباق چکیده های مقالات را با استاندارد چکیده نویسی ایزو ۲۱۴ افزایش دهد. اجرای راهبردها و پیشنهادهای زیر، می تواند در افزایش انطباق چکیده های مقالات با استاندارد فوق، راهگشا باشد.

۱. الزام نویسندگان مقالات، به رعایت دستورالعمل های استاندارد ایزو در تدوین چکیده مقالات؛

۲. تأکید بر بیان یافته ها و نتایج فرعی و ثانویه حاصل از تدوین مقاله در چکیده ها.

منابع و مأخذ:

۱. اصول چکیده نویسی و استاندارد ایزو ۲۱۴-۱۹۷۶. تهران، کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۳.

پی نوشت ها

۱- نرگس نشاط، «چکیده و چکیده نویسی» در *دایرة المعارف کتابداری و اطلاع رسانی* (تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۳)، جلد ۱، ص ۷۲۳.

۲- مهدی نجیبی، «آئین چکیده نویسی» *فصلنامه علوم اطلاع رسانی*، دوره ۱۹، شماره اول و دوم (پائیز و زمستان ۱۳۸۲)، ص ۴۲.

۳- حیدر مختاری، «انطباق چکیده مقاله های مجلات دانشگاه های علوم پزشکی با دستورالعمل گروه ونکوور و استاندارد ایزو ۲۱۴»، *فصلنامه کتاب*، دوره ۱۵، شماره ۱ (بهار ۱۳۸۳)، ص ۴۶.

۴- لن کستر، *اصول و روش های نمایه سازی و چکیده نویسی*، ترجمه عباس گیلوری (تهران: نشر نی، ۱۳۸۳)، ص ۱۵۳.

5- Directive Abstract.

6- Informative Abstract.

7- Informative-Directive Abstract.

۸- نشاط، پیشین، ص ۷۲۴.

۹- مختاری، پیشین، ص ۴۳.

۱۰- محمدحسین دیانی، شهلا شیردل، «بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله های مجله های علوم انسانی با استاندارد ایزو ۲۱۴»، *فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی*، شماره دوم، جلد ۱۰ (تابستان ۱۳۸۶)، ص ۳۸.

۱۱- مختاری، پیشین، ص ۴۴.

۱۲- دیانی و شیردل، پیشین، ص ۴۱.

۱۳- همان، ص ۴۲.

۱۴- همان، ص ۳۷.

۱۵- مختاری، پیشین، ص ۴۲.